

Geopolitikai meggondolások a regionális gazdasági együttműködési szervezetek hátterében

(*Bevezetés. A világkereskedelem szervezése*) A regionális gazdasági együttműködés előmozdítása az államfői találkozók agendáján egy kockázat nélküli vívmányként szerepel¹, minthogy úgymond eleve fejleszti a világméretű nemzetközi összefogást és munkamegosztást. E tanulmány a gazdasági együttműködésnek csak azon formáival foglalkozik, amelyek regionális, többoldalú *államközi szerződése*kben valósulnak meg.

A II. világháború végét követő nemzetközi együttműködés kereskedelmi oldalának megélénkítésére jött létre 1948-ban világszinten az Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény, a GATT, amely az ún. Uruguay Round nyomán 1995-ben felvette a Világkereskedelmi Szervezet – angol rövidítésben a WTO – nevet. Ez az egyezmény általános keretet adott a belső szabad piaccal rendelkező államok számára, egymásközi áruforgalmuknak a vámtarifa csökkentésével és más, forgalmat megkönnyítő intézkedésekkel való növelésére, s így hozzájárult a széleskörű munkamegosztás révén a világtermelés ésszerűsítésének termelékenység által való feljavításához. A szerződés a nem-diszkrimináció, a kölcsönösség és átláthatóság elvének betartását írja elő. (Egyébként a hátrányos kereskedelempolitikai megkülönböztetés formái mint az embargó, bojkott és a blokád a geopolitikai hadviselés kedvelt gazdasági eszközei.) A WTO-szerződés rendelkezik rendkívüli helyzetekre vonatkozó (ideiglenes) kivételezéssel mint biztonsági szeleppel is. Különös erőssége a szerződésnek, hogy vétőjog nélkül működik, a tagállamok jogai egyenlők, s főleg, hogy az előírásainak betartása felett kötelező döntőbíráskodás örködik. Reménykedtek, hogy a nemzetközi kereskedelem szervezésének ez az általános kerete elmélyül, s hogy értelemszerűen ki fog terjedni más – nem ipari – áruk piacára, továbbá, hogy a szervezet újabb piacgazdaságra törekvő államok csatlakozásával kibővül. Az utóbbi elvárás Kína (2001) és Oroszország (2012) belépésével lényegében megvalósult, és ma a szervezet a világ vagy kétszáz állama (193 az ENSZ tagja) közül 159-et foglal magába.

A mindent átfogó, korlátlan világkereskedelemre való törekvés azonban 2001-ben megtorpant, amikor is a szektorális kiterjesztést tárgyaló ún. Doha Round nem vezetett megállapodáshoz. Mivel közgazdasági alapdoktrínáink tkp. az ipargazdaságra mint mintára vannak szabva (egyébként Marxé is), a WTO megállapodásainak más természetű szektorokra, mint a mezőgazdaságra és a szolgáltatásokra (beleértve a szabadalmakat és a szellemi tulajdont általában), való problémátlan automatikus kiterjesztése aligha volt várható. Csak 2013 decemberében történt valamelyes haladás az ún. Bali Paktum (Doha Round mini-package) keretében. A WTO annak öre, hogy minden tagállam egymással szemben egyenlően a legnagyobb kedvezmény elvét alkalmazza. De az *átmeneti* kivételezés elve alapján az Európai Unió – mintegy megelőlegezve állammá válását (!) – elérte, hogy saját tagjai egymás közt vámmentesen kereskedhessenek, ennek a többi nem tagállamra való automatikus kiterjesztése nélkül. Baliban is a WTO meghatározatlan időre szóló kivételezéssel oldotta meg a problémákat: megengedte Indiának és a fejlődő országoknak általában, hogy nem a kivitelnak szánt mezőgazdasági termékei állami támogatást élvezzenek. E kivétel egyébként újra aláhúzza India geopolitikai súlyát. (Megjegyzendő, hogy a nyugati államok agrárexportja sokszor szubvencionált, s e termékek behozatalának korlátozására képezték a fejlődő országok a WTO-n belül az ún. G33-as lobbicsoportot.) A WTO-tárgyalásokat megkönnyítette, hogy 2013. augusztus óta többé nem – az egyéb-

ként kiváló szakember – a francia Pascal Lamy a vezérigazgató, hanem a BRIC² államok – amely a Brazília, Oroszország India és Kína alkotta gazdasági nagyhatalmi csoport lerövidítése – egyik képviselője, a brazil Roberto Azevêdo. Az egyetemes világkereskedelmi megállapodás folyamatának megrekedése nyomán aztán főleg a 90-es évek óta a regionális gazdasági szervezkedések lendültek fel. A WTO 2007. július 31-én 207 ilyen szerződést jegyzett be, míg 2013. július 31-ig már összesen 575 regionális gazdasági szerződés kötötte a tagállamokat, amelyek közül jelenleg 379 van érvényben, ami nem jelenti azt, hogy mind aktívan működik. (E számok az egyoldalú részleges regionális szerződéseket nem foglalják magukba.)

Elvben a különböző fejlettségű és profilú országok kötötte regionális egyezményeknek a vákuumokat módszeresen kitöltő – és a közreműködést elmélyítő – szerep osztható ki. Az az optimista elképzelés, hogy a létrejött és tervezett – sokszor kizárólagosságokat is magában hordozó – regionális gazdasági szervezkedések formái és határai, választóvonalai a gazdasági ésszerűség kívánalmait követve a WTO-egyezmény kereteit szervesen kitöltik, alig felel meg a jelenleg tapasztalható *tényleges* fejlődésnek. A multilaterális regionális gazdasági együttműködéseknek a *homo economicus* kiagyalt formátumai mellett, illetve helyett más, sokszor gazdasági megfontolások szempontjából érthetetlen szerződés-alakzatok jönnek létre. A jelenlegi regionális gazdasági egységek folyamatának kritikusi megértéséhez szükséges a történelmi körülmények adta, háttérben meghúzódó geopolitikai helyzet figyelembevétele. Evvel kapcsolatban együgyű politikai dajkameséket megelőzendő, előre kell bocsátani, hogy szociológiai szempontból minden összezárkózásnak nemcsak az a hatása, hogy a partnerek közt a kiépülő viszony intenzívebb, bensőségebb lesz, de más kapcsolatok viszonylagos lehülését is magával hozhatja. Ha regionális gazdasági szerződések nem is a monogám házasságra emlékeztető kizárólagossági viszonyokat teremtenek, a szervezetten belüli munkamegosztás aránylag *gyorsabban* fog fejlődni, mint a másik szomszédos országokkal. Még ha például egy vámközösség új tagok felé nyitva is marad, nem elhanyagolható, mely alapító országok rajzolták ki első körvonalait. Nem mondhatjuk naivul azt, hogy egy-egy ország geopolitikai környezete szempontjából közömbös, melyik szomszédai körében kezdi el az – úgymond – „egyre bővülő nemzetközi együttműködés” megszervezését, a regionális összezárkózást. S az esetleges új tagállamok felvételének feltételei elárulják a szervezet nyitottságát is.

Lehet a partner-államok kiválasztása gazdasági természetű, mint a zsendülő ipart védő vámközösség. Lehet a választás alapvetően politikai jellegű is. De választásról van szó! A „régio” definíciója szerint, az ilyen vagy olyan alakulat „összenövése” erősödik fel. Mint már többször kifejtettük, magának egy-egy régió kivágása, megnevezése a fizikai földrajzot mint háttérrel felhasználó történelmi-geopolitikai választás eredménye – akárcsak maguknak a kontinensek.³

A regionális megállapodások esetleg fokozatosan különböző mélységű – és szektorokra kiterjedő – gazdasági együttműködést jelenthetnek. Ez dönti el azt, hogy az egyes államok gazdasági elhatározó képességük mekkora részét ruházzák át ezen vagy azon egyezmény képezte nemzetközi szervezetre. Ugyanis a különböző területű és mélységű egyezmények egymást át is foghatják vagy átfedhetik.

Arra is van példa, hogy egy-egy állam olyan regionális szerződéseket írt alá, amelyek más szerződéses elkötelezettségükkel összeegyeztethetetlenek. Ez egyébként a beruházók tartózkodásához vezet, hiszen az egyes aláírók egyik vagy másik regionális elkötelezettségük betartásának adhatnak elsőbbséget.

A közös pénznemet is kialakító gazdasági uniót (pl. eurózóna) általában megelőzi (a) a szabadkereskedelmi szerződés, majd (b) a vámközösség. A szabadkereskedelmi övezetben a szerződő felek tulajdonképpen csak egymásközi gazdasági kapcsolataikat élénkítik meg egyes szektorokra vagy az egész áruforgalomra vonatkozó („belső”) vámok s más protekcionista korlátozások fokozatos csökkentésével vagy teljes felszámolásával. Ez látszólag a feleknek a nem szerződő országokkal való viszonyát közvetlenül nem érinti⁴, azonban mégis várható, hogy a belső lazítás esetleg az egyes tagállamoknak a harmadik, kívülálló féllel való külkereskedelmét *viszonylag* csökkenti – még ha a szerződés ezeket a váموkat nem is érinti. (A szabadkereskedelmi övezet „rákfeneje” a zónába behozott áru re-exportálása. Így előfordulhat, hogy egy harmadik fél előző elkötelezettségei révén olyan országok áruival lesz *egyoldalúan* elárasztva – a vám eltörlése révén –, amely országokkal nincs közvetlen szerződése. Így az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió közt javasolt transzatlanti szabadkereskedelmi övezet, a Transatlantic Trade and Investment Partnership (TAFTA) bevezetése esetén Törökország amerikai árukkal, vagy Ukrajna EU-társulása esetén Oroszország uniós árukkal lehet elárasztva.

Ha egy regionális államcsoport abban egyezik meg, hogy a „szomszédok” felé egyéges vámközösségre lépnek, ez már kifejezetten és közvetlenül érinti annak a többi államhoz való viszonyát. A szerződő államok mindegyikének el kell fogadnia, hogy más államokkal kedvezményes tarifa alkalmazásában többé nem állapodhat meg. A vámunió államai közös frontot alkotnak. A világ gazdasági térképén mint egy tömb, mint egyetlen piactérség jelennek meg. Főleg ha a vámközösségi megállapodás nem tartalmaz olyan előírásokat, amely szerint a vám fokozatosan csökken, a szerződés nemcsak egyesülést, egységesedést von maga után, de erősödő kizárólagosságot⁵ is.

A gazdasági egyesülések megszületése esetén tapasztalható, hogyha párhuzamosan katonai szerződés nem is takarja össze az államokat, e szervezetek is gyakran más, már létező vagy éppen születő gazdasági egyesülések ellensúlyozására, sőt ellenlábasként teremődnek meg. Erre a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa, a KGST megszületésével kapcsolatban még kitérünk.

(A regionális kereskedelmi tömbök, együttműködési szervezetek mibenléte, általános geopolitikai jellegzetességei) A „regionalizmus” két értelmezésben használatos: (a) egyrészt az államok – esetleg a határokon átnyúló – részét képező kisebb fizikai és főleg humánföldrajzi egységekre, (b) másrészt a több államot tömbbe fogó alakulatokra vonatkoztatva.

A nemzetközileg elismert államokon belül létező régiók vagy „kantonok” létének felismerése és jelentőségének elismerése fontos feladat. Szerintünk az Európai Unió megtorpant politikai egyesítésének ez lenne a legreményteljesebb útja. A saját politikai hagyománnyal rendelkező európai népek ugyanis nem tudnak még a direkt választással megteremtett Európai Parlament révén sem az uniós intézményekkel *azonosulni*. A feltörő euroszeptikus mozgalmak gyakran a létező államokkal szembeni szeparatista mozgalmak. Az államok – beleértve a volt „nagyhatalmakat”, mint Franciaország – viszont féltve őrzik szuverenitásukat. Miért ne lehetne megkísérelni az EU politikai zsákutcájából a kiutat úgy keresni, hogy az Unió kinyitná a kaput a baszkok, katalánok, skótok, flamandok, padániaiak, székelyek uniós *politikai* képviselője felé?⁶

E tanulmányunkat a multinacionális gazdasági regionalizmusnak szenteltük. Az államok felségjogának része, hogy a határain és azon belül a gazdasági tevékenységeket, forgalmat az ország közérdekének megfelelően ellenőrizze. E jogokat megoszthatja más (szomszédos) államokkal. Az ilyen nemzetközi gazdasági szerződés megkötése esetén beszélünk regionalizmusról, általánosabb szóhasználattal kereskedelmi tömbökről. Mint

már említettük, két – fokozatosságot jelentő – alapvető forma a legelterjedtebb: a szabadkereskedelmi övezet és a vámközösség. E két, az államhatári korlátozásokat leépítő egyezséget további gazdaság(politika)i összehangolás egészítheti ki, mélyítheti el. A gazdasági unió már nemcsak az áruk, hanem a termelési faktorok, így a munkaerő szabad forgalmát is megengedi, s esetleg közös pénznemet is teremt.

Az elmondottakat világosan példázza az Európai Unió kifejlődése, amely a szén és acél vámjának hat európai állam közt 1951-ben való eltörlésével, az Európai Szén- és Acélközösséggel kezdődött (ECSC/CECA), s nemcsak egy szektort, de a vámközösséget magát is messze túllépő Európai Unióba torkollt. Mint majd kitérünk rá, éppen a „közös piac” politikai integrációs szándékának ellensúlyozására hívta életre az Egyesült Királyság az Európai Szabadkereskedelmi Társulást, az EFTA-t.

A szabadkereskedelmi övezet közvetlenül csak a tagállamokat érinti, amennyiben egymás közt a vámhatárokat lebontják, de az egyes államok külső vámrendszerét nem. Azonban az áralakulások viszonylagossága miatt e megállapodás a külső államokból jövő behozatal versenyképességét is közvetetten befolyásolhatja. A vámközösség viszont már kifejezetten érinti a nem tagállamokkal folytatott külkereskedelmet. Azt esetleg áttereli.

Tekintsük át a kereskedelmi tömbnek nevezett államalakulatok főbb gazdaságföldrajzi jellemzőit! A kereskedelmi tömb a régióban az egyezséggel új termelési és piaci teret hoz létre. Abszolút és viszonylagos *nagysága*, kiterjedése, átmérője, „átfogósága” egyik első sajátossága. Még akkor is, ha a szerződés eredeti aláírói a kaput új tagállamok felé nyitva is hagyják. Hasonló gazdaságú országok számára a méretgazdaságosság teszi az összezárkózást különösen vonzóvá, nagyobb teret alkotva a piac, beruházás, termelés számára. S a nagyobb térben folyó regionális versennyel általában az árak esnek (mint azt az argentin–brazil megbékélés nyomán 1991-ben létrehozott Dél(-amerika)i Közös Piac, a MERCOSUR esetében tapasztaltuk).

Az egyszerű szabadkereskedelmi övezetben a megtakarítás keresése sokszor spontán ipari koncentrációt hozhat magával és egyes tagállamban való centralizációt. Ez szociális szempontból fájdalmas folyamat lehet. De az USA-beli tapasztalat szerint azonban a koncentráció leggyakrabban szektorális és nem szükségképpen mindig ugyanannak a tagállamnak kedvez.

Ha egy államescsoport a régióban esetleg egyszerre a legkiterjedtebb gazdasági teret hozza létre, a nemzetközi piacon ármeghatározó szerephez juthat.⁷ A lakosságszámuk és termelési színvonaluk adta „nagyhatalmak”, amelyek állami létüknél fogva egységes törvényhozás alatt működő nagy gazdasági térrel rendelkeznek, eleve élvezik ezt az előnyt – még ha a WTO igyekszik is az ilyen nemzetközi „piaci tökéletlenségeket” mérsékelni, a felek helyzetét egyenlősíteni. Az Amerikai Egyesült Államok, vagy a civilizációs-államok, mint Kína és India, nem szorul annyira nemzetközi együttműködésre, mint például hazánk vagy Svájc.

A kereskedelmi tömb geopolitikai *belső* jellemzője összetétele: a résztvevő országok száma és viszonylagos nagysága. A belső erőviszonyokat illetően három eset lehetséges: (a) hasonló súlyú államok alkotják a tömböt, (b) egy nagyhatalom csoportosít maga köré, holdudvarába kisebb államokat vagy (c) több nagyhatalom is részt vesz a tömbben. E három alapforma sok fokozatban és változatban is megjelenik.⁸

A kisebb államok regionális gazdasági összezárkózását a belső munkamegosztás léptékének növelése és külkereskedelmi érdekek mozgatják: a külföldi beruházóknak nagyobb térséget ígérnek, valamint a nemzetközi tárgyalásokon erősítik befolyásukat. Ennek egy „szélsőséges” példája az 1973-ban 13 állam által létrehozott Karib-tengeri Közösség⁹. Az azt alkotó mikro-államok nemzetközi tárgyalási érdekérvényesítése aránytalanul megerősödött, s közös profiljuknak megfelelően az különösen jelentkezett a jamaicai Montego Bay-ben 1982-ben aláírt ENSZ Tengerjogi Egyezmény tárgyalásánál.

Még ha általában a tagállamoknak a szerződések formálisan egyenlő jogokat is biztosítanak, a tömb belső erőviszonyai fontos szerepet játszhatnak az egyes tagállamok érdekérvényesítését illetően. Nem közömbös, hogy az alapító államok a tömböt hogyan körvonalazták. A keretek előre meghatározó szerepük alapján az erősebb tagállamok nyomására a vámközösség ilyen vagy olyan szektorban bontakozhat ki, haladhat gyorsabban, így bizonyos vámok csökkentése előnyben részesítheti egyes országok nemzetgazdaságát (pl. az EU-ban). Evvel kapcsolatban figyelembe kell venni, hogy a vámközösség kereskedelem-elterelő hatása erősebb, mint a szabadkereskedelmi övezeté.¹⁰ S a vámtarifa le szállítása általában az erősebb félnek kedvez.

Ha nagy és kis államokat fog át a kereskedelmi tömb, két eset lehetséges. Ha egy nagyhatalom serkenti kisebb közelebbi vagy távolabbi „szomszédait” (például Trans-Pacific Partnership) kereskedelmi összezárkózásra, nagy a politikai kísértés arra, hogy a kisebbeket „bolygósítani” akarja – bár egyes szakértők szerint (Samoussi Bilal) az elefánt hátán utazó rovar is profitálhat a hordozó potenciáljából.

Ha több nagy állam vesz részt a tömbben, a vetélkedés miatt a döntéshozatal nehéz. Általában a kereskedelmi tömbben részt vevő országok számának növekedése működését nehézkessé teszi, kedvezőtlenül érintheti a szervezet hatékonyságát, amit a WTO megbénelásai és az EU esete is részben példáznak.

A gazdasági együttműködési szervezetek nemzetközi beágyazottsága, egymáshoz való viszonya komplex kérdés. Az Európai Szabadkereskedelmi Társulás (EFTA) és az Európai Unió esete jól példázza, hogy a nemzetközi regionális szerződések mind mélységükben (vámközösség, szabadkereskedelmi övezet stb.), mind ágazatilag számos formát ölthetnek. Az egymás melletti kizárólagos lét mellett, egymást át is fedhetik, például a szabadkereskedelmi övezetek és a vámközösségek – megengedve egyes államoknak, hogy egyszerre többnek is tagjai lehessenek. Így az államoknak egyes esetekben el kell döntenie, hogy a kívánalmak ütközése esetén, melyek betartásának adnak elsőbbséget. E mögött esetleges nemzetközi döntőbíráskodási határozatok mellett geopolitikai választások húzódnak meg. Egyes regionális gazdasági egyesülések olyan homogén politikai háttérrel rendelkeznek, hogy kizárólagosságot megkövetelve, választás elé állítják az államokat.

Végül, mint többször megírtuk, a földrajzi hivatkozású társadalmi alakulatok *elnevezése* nem elhanyagolható kérdés. A kereskedelmi hírvérők jól tudják, hogy a „márka”, „védjegy” érték. Egy-egy elnevezés birtoklása, exkluzív »megkaparintása« ádáz jogi küzdelmek tárgya.

Láthatólag ilyen kizárólagossági elnevezési igények húzódtak meg az Európai Unió által 2013-ban Ukrajnának felajánlott gazdasági társulási szerződés mögött, még ha az uniós tagságot nem is helyezett kilátásba. Az EU Ukrajnát olyan válasz elé állította, hogy vagy úgymond „Európa” vagy Oroszország felé nyitja meg vámhatárait. Ukrajna háromoldalú – EU–ukrán–orosz – egyeztetést javasolt. Az Európai Unió Bizottság elnöke, Barroso viszont 2014 novemberében kijelentette, hogy az EU nem egyeztet Oroszországgal, akárcsak nem egyeztet Japánnal, ha Kínával köt szerződést. Ezen álláspont mögött egy ideológiai harc húzódik meg; nevezetesen az EU-nak az „európaiság” képviselőre, *intézményes* meghatározására vonatkozó kizárólagos igénye. Érdekes módon, az Európai Unió által Oroszországgal szemben definiált Európához tartozik a távoli, s az EU-ból – Oroszországot megkerülve – csak vízi és légi úton elérhető Azerbajdzsán és Grúzia is. A 28 európai államot és 500 millió lelket átfogó EU kontinentális súlya vitathatatlan, azonban az „európaiság” értelmezése intézményesen a már 1949-ben alakult Európa Tanácsnak jár ki. E szervezet, ha gazdasági befolyása alig is van, mind a 47 eu-

rópai országot 800 millió lakosával magába foglalja. Ennek a semleges Svájc is tagja, s 1996 óta Oroszország is. A kíméletlen választás elé állítás révén az Európai Unió azonban megakadályozta Ukrajnát abban, hogy olyan szerződést írjon alá, amely legnagyobb gazdasági partnerétől se szigetelte volna el.¹¹

A regionalitással kapcsolatos önkényes (sokszor politikailag sugalmazott) csoportelnevezéseknek se szeri se száma. Egymástól földrajzilag távol álló országok tartoznak egy-egy regionális csoporthoz, így Ausztrália, Izrael, Új-Zéland az ENSZ ún. Nyugat-európai és mások csoportjához, míg hazánk ebből, az alapjában európai csoportból – „kelet-európaiságával” – kimarad. Aztán a „szomszédság” fogalma is nagy szabadsággal lesz értelmezve, amikor is az átszellemül a fizikai-földrajziból *halmoz-elméleti* fogalommá. Az Amerikai Egyesült Államok a határaitól 5-6000 kilométerre lévő Európai Unióval akar gazdasági tömböt alkotni Transatlantic Free Trade and Investment Partnership (TAFTA) néven. De még ennél is továbbmegy. A dupla olyan távoli csendes-óceáni országokkal, mint Japán és – a mint állam alig elismert – Tajvannal is regionális szomszédságot „érez” (Trans-Pacific Partnership [TPP]). Mint látni fogjuk, a 12 kiválasztott „regionális szomszéd” összetartozása kevésbé gazdaságföldrajzi, mint kifejezetten geopolitikai.

A különböző kereskedelmi tömböket meghatározó jelentősebb paraméterek rövid áttekintése után felismerhető, hogy főleg a jelenlegi geopolitikailag átmeneti történelmi helyzetben az adottságok és az alakulatok nagyon egyediek. Általános tipológia hiányában a szerződések feltételeit az aláíró felek mindegyikének minden egyes esetben külön-külön nagyon át kell gondolnia.

(Régiók és a hidegháború vége) A II. világháborút a szövetséges hatalmak megnyerték és ennek megfelelően jogosultnak érezték, hogy a világ új politikai és gazdasági rendjét az Egyesült Nemzetek Szervezetének intézményrendszerével előírják. Az Amerikai Egyesült Államok vezette nyugati¹² hatalmak elfelejtették azonban, hogy a Szovjetunó is a győztes hatalmak között van.

A francia–német megbékélés nyomán az európai kontinens nyugati részén egyre intenzívebb többoldalú gazdasági együttműködés, sőt politikai államszövetséget előirányzó tendencia alakult ki. Már 1957-ben a tíz állam által aláírt (három intézményt összeolvasztó) egyezményhalmoz Rómában megteremtette a népszerűen Közös Piacnak nevezett Európai Gazdasági Közösséget (EGK). Az EGK mindjárt kinyilvánította politikai összefüggési szándékát is. A Római Szerződés megkötésének geopolitikai háttere a szovjet birodalom elleni ellenállás volt – és a történelmi véletlen révén éppen a magyar forradalmat és szabadságharcot követte. (Jegyezzük meg, hogy a szerződés előszavában megköveteli az egyéni szabadságjogok tiszteletben-tartását, de szemben az általános közhittel nem írja elő kifejezetten azt, hogy a tagállamokban demokrácia uralkodjon.)

Az Európai Unió előfutára, a Európai Szén- és Acélközösséget létrehozó szerződés is már jelezte bevezetésében, hogy a végcél az európai politikai egység. E fennkölt célkitűzés háttérében azonban Jean Monnet jegyzetfüzetének már 1943. augusztus 5-i bejegyzése azt árulja el, hogy e szerződés célja az is volt, hogy megakadályozza, hogy a „német szénbárók” ellenőrizzék a francia acélipart.¹³

Miután 1954-ben a szupranacionális jellegű Európai Védelmi Közösség létrehozását a francia országgyűlés meghiúsította, az a törekvés erősödött meg, hogy az európai – föderatív vagy konföderatív – politikai egységet a gazdasági tömbalakítás »kiskapuján« csempezzék be. (Például ma főleg az eurózána védelmében ún. gazdasági kormányt akarnak létrehozni, megelőzve mindennemű európai politikai kormány megteremtését.) Ez megfelel a társadalomról napjainkban alkotott *ökonokratikus*, gazdaságközpontú világgépnek.

Pedig a történelem folyamán a politikai uniónak a gazdasági unió (pl. vámközösség) nem volt általános előfeltétele, mindenkori megelőzője. Igaz, hogy a 13–17. századbeli Hanza Liga – mint vám- és védelmi unió – és az 1834-es *Zollverein* készítette elő a német birodalom 1871-beni megszületését¹⁴, de a politikai és gazdasági egyesülés egymásutánjára vonatkozólag vannak történeti ellenpéldák is.¹⁵

Az Európai Gazdasági Közösség nyitva maradt további államok belépésére, de mint már említettük, egyes államok, így a világbirodalmi múlttal rendelkező Egyesült Királyság nem osztotta a szervezet politikai perspektíváját¹⁶, de még vámközösségi jellegét sem. Azért, hogy a nagy Közös Piacsal szemben ne kerüljön léptékbeli hátrányba, az UK az EGK céljait nem osztó országokkal egy lazább, alternatív gazdasági szervezet megteremtésén dolgozott, amely az ipari árukat illetően egymás közt szabadkereskedelmi övezetet teremt vámközösség és politikai integrációs célok nélkül. Az 1960-as stockholmi egyezményrel létrehozták az Európai Szabadkereskedelmi Társulást (EFTA), s bíztak szervezetük vonzóerejében. Az EFTA egy nagyhatalom körül alakult ki. A britek Európa-konceptióját követte, amelyben az államok függetlenek maradnak s nem is fontolgatják politikailag a föderatív összezárkózást. Az EGK léte azonban rávetette a szervezetre árnyékát, azért is nevezték őket a »hét külső«-nek. Újabb kis országok belépése ellenére együttműködésük nem hozta meg azt a lendületes fejlődést, amit az EGK vámközössége felmutatott. 1973-ban végleg kiderült, hogy az Egyesült Királyság e szervezetet taktikai ellensúlyozási meggondolásból teremtette meg, s kizárólagosan szabadpiacos nézetrendszere nem válik az európai gazdasági együttműködés modelljévé. Ezért az UK maga is belépett az Európai Gazdasági Közösségbe. De de Gaulle-nak igaza volt, amikor azt állította, hogy az UK jobban ragaszkodik az atlanti angolszász együttműködéshez mint a kontinentális európai közösséghez. Akárhányszor a maastrichti szerződés folytán 1993-ban Európai Unióvá (EU) »vedlett« EGK újabb lépéseket tesz a szorosabb gazdasági (gazdaságpolitikai) egyesülésre, az UK mindig fékez, mert most már belülről szeretné az Európai Uniót az EFTA-hoz legközelebb eső szervezetformába (vissza)fejleszteni – avval a fenyegetéssel is élve, hogy 2017-es népszavazással Albion az EU-ból kiléphet.

1949-ben a hidegháború másik táborá, a Szovjetunió befolyása alatt álló országok a nyugati „piac-demokráciák” nemzetközi munkamegosztását szolgáló szervezetével szemben létrehozták a KGST-t. Geopolitikailag jellemző, hogy akárcsak katonai szövetségek, gazdasági szerződések is gyakran egy másik ellenlábasként jelennek meg. A KGST a szovjet válasz volt a Marshall-terv által létrehozott amerikai–nyugat-európai együttműködés megszervezésére.¹⁷ A KGST megelőzte a katonai jellegű Varsói Paktum 1955-ös létrehozását, amely újra csak védekező válasz volt arra, hogy Nyugat-Németországot bevonták az 1954-es párizsi megállapodás alapján az Észak-atlanti Szerződés Szervezetébe, amely már 1949-ben alakult a szovjet-bolsevista befolyás európai terjeszkedésének feltartóztatására, megelőzésére.¹⁸

A KGST *politikai* hátterét jól mutatja, hogy a szovjet tömb ezen alapjában véve regionális gazdasági szervezetének nemcsak az európai, megszállt csatlós-(bolygó-)államok, hanem a távoli Kuba (1972) és Vietnam (1978) is a politikai affinitás alapján tagja lett. A KGST nem volt szabadkereskedelmi övezet, hanem, mint neve kimondja, Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa, amely a termelőeszközök köztulajdona révén – a szó szoros értelmében – több éves állami tervekkel, s nem kereskedelmi piaci verseny alapján igyekezett összehangolni a nemzetközi munkamegosztást.

A világ politikai és gazdasági bipolaritása – amelyet a II. világháború után főleg a fokozatosan függetlenedett volt gyarmatok alkotta, nem elkötelezett ún. harmadik világ egészített ki – a Szovjetunió fokozatos, 15 független államra való szétesésével meg-

szűnt. Jellemzően a KGST és a Varsói Szerződés feloszlását egy időben, 1991. június 28-án határozták el, mégpedig Budapesten. Ezt követte ugyanabban az évben, december 26-án a Szovjetunió formális felszámolása.

A nyugati elvárás az volt, hogy az Amerikai Egyesült Államok vezette egypólusos világrend egyszerűen kibővül: a hidegháború hallgatóságos megnyerése, a szovjet csapatoknak Oroszországba való visszavonása – a Varsói Szerződés és a KGST felszámolása – azt gyümölcsozi, hogy a világ gazdaságilag követi az ún. Washington Consensust¹⁹, s egészében fokozatosan (kvázi mint egy tanonc) alárendeli magát a Pax Americana-nak. Hiszen az USA termelése – és katonai ereje is – túlszárnyalta szinte az egész megmaradó világot. A történelem azonban az országok egyenlőtlen fejlődése révén nem követte szó szerint e forgatókönyvet.

Ahogy a II. világháború végén a Nyugat a Szovjetuniót mint egyenrangú győztes nagyhatalmat valójában nem ismerte el, az USA – Gorbacsov szovjet és Jelcin orosz elnöksége alatt – a hidegháború megnyerésének mámorában élt. 1998-ben Oroszországnak kivételesen pótszéket biztosítottak nyolcadik tagként a világ legmódosabb országait felölelő, 1975-ben – lépcsőzetesen – létrehozott G7 nevű szűk körű konzultatív konklávéban, amelyet most már G8-ra kereszteltek át. Jelcint Bill Clinton még annyira kedvelte, hogy Lincolnhoz hasonlította, azonban Vlagyimir Putyinnak 2000-ben való orosz elnökké választása fordulatot hozott, mert politikája önálló orosz utat keresett, s nem fogadta el az új világrendben a Nyugat által Oroszországnak kiosztott másodlagos „követő” nemzetközi szerepet.²⁰

A hidegháború utáni *interregnum*-ban lassan egy többpólusos világrendszer öltött formát. Tárnyilagos – normatív előítéletek nélküli – leírása nem egyszerű, mert (a) nem stabil, hanem mozgó rendszerről van szó, s sok vonatkozásában erőviszonyaik áttekinthetetlenek. (b) A nagyhatalmi pólusok vonzereje nem egyező nagyságú, s (c) nem is feltétlenül egyező jellegű. Lehet például egyelőre csak gazdasági jellegű. Különösen a II. világháborút elvesztő, eredetileg haderejüktől megfosztott hatalmak, mint Németország és Japán befolyásukat, természetes geopolitikai súlyukat eleinte csak gazdasági téren érvényesítették, fejezték ki.

Hogyan tükrözi ma a világban átfogóan uralkodó geopolitikai erőviszonyokat az ENSZ Biztonsági Tanács összetétele, amely az 1945-ös világbéke nyomán a nagyhatalmi státust intézményesítette? A katonai erő bevetését is elhatározható Tanács öt állandó tagjának – az Amerikai Egyesült Államoknak, az Egyesült Királyságnak, Franciaországnak, Oroszországnak és Kínának – vétőjoga van. Jóllehet ezen államok mindegyike rendelkezik valamiféle nukleáris fegyverzettel is, de UK és Franciaország nagyhatalmi státusa – az amerikaiak uralta Észak-atlanti Szövetség Szervezetének keretein kívül – inkább csak történelmi reminiscenciára épül. A világ legkiterjedtebb területű országa – a Szovjetunió cipőjébe lépő – Oroszországi Föderáció Vlagyimir Putyinnak 2000-ben történt elnökké választása óta nem fogadja el a hidegháború vesztesének szerepét. Kína nagyhatalmi helyét viszont ma már senki se vonja kétségbe. Meglepő azonban a közben nukleáris hatalommá is váló másik civilizációs állam, India távolléte, ami – Kína ellenzése mellett – többek között függetlenségének „késői”, 1947-beli elérésének tudható be.

Az ENSZ Biztonsági Tanácsára azért is térünk itt ki, mert az a többpólusos világban uralkodó befolyásgyakorlás fokozatait jól tükrözi. Ugyanis a jelenlegi világhelyzetben több államnak és államcsoportnak is van *de facto* politikai – vagy éppen gazdasági – „vétőjoga”, de egyelőre a *kezdemenyezés* jogával majdnem kizárólag az USA (és általa szövetségesei) rendelkezik. Ennek szellemében e szuperhatalom más országok belügyeibe még katonailag és másként is beavatkozhat – mint azt Irakban is tette – mégpedig az

„international community” (világközösség) előzetes jóváhagyása és utólagos megtorló intézkedések kockázata nélkül. (Jegyezzük meg, hogy újságírói tévhitel ellentétben az „international community”-t nemzetközi jogi értelemben csak az Egyesült Nemzetek Közgyűlése – és Biztonsági Tanácsa – képviselheti, s annak megszavazott határozatait nem lehet ún. globális közvélemény-kutatások kimenetelével helyettesíteni.)

A NATO-n kívül lévő többi „nagy hatalomnak” csak védekező-akadályozó, tiltakozó kapacitása van. Elsősorban a Brazíliát, Oroszországot, Indiát és Kínát felölelő ún. BRIC-államokra gondolunk, amelyek 2009-ben csoportot is alkottak. (Nemzetközi kezdeményezéseik az Amerika Egyesült Államokbólintásának hiányában sorra kútba esnek. Így például 2010 májusában Brazília és Törökország az iráni nukleáris probléma megoldására vonatkozó javaslata, amely az Irán elleni szankciókat előzte volna meg.)

Az ún. Észak-atlanti Szerződés Szervezetén kívül jelentős, működő politikai-katonai szövetség nem létezik, csak államok-közi együttműködések, amelyek azonban az automatikus kölcsönös védelmi segítséget nem írják elő. Vannak azonban a világban olyan nukleáris fegyverekkel rendelkező hatalmak (nevezzük meg megint azokat: Oroszország, a civilizációs állam Kína és India [RIC]), amelyek viszont önmagukban is képesek – némi alkalmi összejátszással – megakadályozni a világban az USA kezdeményezte „körtáncokat”²¹.

Az Egyesült Államoknak Izrael fölény-politikáját feltétel nélkül és mindenáron alátámasztó politikája nyomán egymásután több muszlim országba – nevezetesen kétszer Irakba és Afganisztánba – való katonai beavatkozása sikertelen volt. Ez az USA-t arra kényszeríti, hogy stratégiáját megváltoztassa.²² Egyrészt a „világcsendőrségi” szerepet, háborús beavatkozásokat „titkosították” – esetleg drónok, robotrepülőgépek támogatta hirtelen, kalandos lokális (légi vagy tengerészgyalogsági) ráütésekkel helyettesítik –, másrészt a geopolitikai befolyást ún. *soft* eszközökkel gyakorolják. Az utóbbiak közé tartozik a szociális médiaháború, s főleg a *penzügyi-gazdasági* befolyás érvényesítése, amelynek negatív formáját a Kuba- és Irán-ellenes, nem túl sikeres embargók látványosan bemutatják. Mi itt csak avval foglalkozunk, hogy regionális gazdasági tömbök – és terveik – hogyan rajzolják elő a geopolitikai befolyásövezeteket.

(*Amerikai globalista regionalizmus és más rivális gazdasági szervezetek*) Jóllehet a glóbuszunkat még mindig dollárövezetnek²³ lehet nevezni, az utóbbi évtizedek megmutatták, hogy az USA világbefolyása továbbra is elsődlegesen uralkodó, de már nem korlátlanul meghatározó. S bizonyos NATO-n kívüli nagy hatalmak (RIC-csoport) megengedhetik maguknak tartósan, hogy csak akkor követik – s esetleg akkor is tessék-lássék – az Egyesült Államok kezdeményezéseit, ha meg lettek győzve arról, hogy a javaslat vagy döntés saját nemzeti érdekeikkel valamelyest egybeesik, összeegyeztethető.²⁴

A szovjet tömb szétesését követően a hidegháborúban el nem kötelezett ún. harmadik világ²⁵ összetett politikai-gazdasági struktúrái nem estek szét, hanem a nemzetközi vákuumban csak új testet öltöttek, megsokszorozódtak, sőt megerősödtek. Többé-kevésbé stabil állam-koalíciókat alkottak, lobbi-csoportokat²⁶, hogy fejlődő nemzetgazdaságaik érdekeit egyetemes és szektorális nemzetközi tárgyalásokon előmozdítsák. A siker jele az is, hogy – mint már említettük – a WTO élére 2013-ban brazil államférfi került.

A befektetőknek kedvező »washingtoni konszenzust« oszto gazdasági (nagy) hatalmak (G7) igyekeztek a G csoportokat saját struktúrájukba felszívni. Így került, mint írtuk, a még szófogadó (gorbacsovi) jelicini új Oroszország a G7-be (1997-től G8), amit Putyin független politikája óta valószínűleg már megbántak. (S az Ukrajna fokozatos NATO-integrációját visszautasító Putyin G8-tagságát 2014-ben fel is függesztették.) 2005-ben a

G8-at elnöklő Tony Blair – a klímát illető pragmatikus tárgyalás érdekében – a G8 előszobájába meghívta Brazíliát, Kínát, Indiát, Mexikót és Dél-Afrikát is, s létrejött a G8+5.

A kanadai miniszterelnök, Paul Martin javaslatára jött össze 1999-ben a főleg pénzügyi kérdéseket rendszeresen megtárgyaló G20. (Az 1998-as tiszavirág-életű fejlett és fejlődő országokat külön csoportosító G33-ból – amelynek előfutára volt a szintén tiszavirág-életű G22 – válogatta ki a Nyugat a G20-ba meghívottakat.²⁷) A G20-ba már három nyugat-barát politikát folytató muszlim ország is bekerült – a NATO-tag Törökország, Szaúd-Arábia, Indonézia –, valamint még Dél-Korea. Azon G-csoportokról, amelyek nyugati kezdeményezésre jöttek létre, megállapítható, hogy céljuk a rekuperáció: az új feltörő gazdasági hatalmakkal szemben a tökeerős, globalista, finansziális beruházók érdekeinek védelme, a nemzeti szuverenitással szemben a globalista neoliberális politika előmozdítása. A meghívottak listája *ad hoc* van meghatározva és sokszor változik az aktualitás szerint (környezet, pénzügyi krízis). Informális ideiglenes jelleggel, határozati és végrehajtási készség, kollektív akarat nélkül nem tekinthetők a világ gazdasági kormányzása szerveinek. (Viszont az 1944-ben Bretton Woodsban 44 állam létrehozta formális szervezet, a Nemzetközi Valutaalap ma is hasonló erőviszonyokat tükröz, hiába követeli a BRIC államcsoport az aránytalan szavazásrendszer megreformálását.²⁸)

Hogy a globális részvénytársaságok uralta USA fölényét a világban fenntartsa – miután ez katonai erőfitogtatással nem sikert, sőt a muszlim országok ellen vívott meddő harc a sikertelenség mellett súlyos pénzügyi és emberi veszteségekhez vezetett²⁹ – ellenlábasai kordában tartására, bekerítésére újfent kisebb »baráti« államokkal való gazdasági szövetkezés útjára lépett. Bár az ellenlábasok nem lesznek nyíltan megnevezve, de az amerikai viláгурalmi stratégia elsősorban a kínai civilizációs államnak és az ortodoxiába burkolódzó újraszülető Oroszországnak a nemzetközi játéktérben való elszigetelése a célja, hogy rivális alternatív hatalmi gócpontok, csoportosulások ne lássanak napvilágot.

Az Amerikai Egyesült Államok világstratégiájának talán legkényesebb esete Kína mellett a másik civilizációs állam, India, amely nehezen minősíthető nukleáris hatalom. Ugyanis a világ legnagyobb demokráciája, tehát kormányzatának legitimitását aligha lehet kétségbe vonni, ideológiai alapon diszkvalifikálni, még ha nem is folytat neoliberális szabadkereskedelmi politikát.³⁰ Csak 1947-ben elnyert önállóságát féltve őrzi, s nem hagyja magát vetélytársa, Kína ellen valamiféle amerikai szerződésrendszerbe toborozni. Az USA el akarja kerülni, hogy e potenciális nagyhatalom, amely exportjának kétharmada elkerüli a Nyugatot, az Amerika megtervezte világrendtől »decouplung«-oljon, külön önálló pályán mozogjon. Mikor 2009-ben Oroszország először hívta össze a BRIC-államokat³¹, természetesen India is jelen volt. (Az amerikaiak figyelmét nem kerülte el az, hogy ez az összejövétel éppen egybeesett az Oroszországot Kínával összekötő Sanghaji Együtműködési Szervezet [SCO] ülésével.)

Mint már jeleztük, a WTO meddő tárgyalásai nyomán ma a nemzetközi kereskedelem több mint fele regionális gazdasági tömbökön belül zajlik le. A regionális multinacionális szerződéses társulások – szabadkereskedelmi övezetek, vámközösségek – szisztéma-meghatározó szerepe kétségtelen, s nagyságuk, viszonylagos súlyok révén geopolitikai befolyásokat is előrajzolnak. Mármost felmerül a stratégiai kérdés, hogy egy túlnyomó, globális befolyáshoz szokott hatalom, mint az USA, hogyan illeszkedik be a kialakuló regionalizmusba. (Észak)amerikainak érzí-e magát vagy – mint a római katolikus egyház szellemi téren – univerzális hatalomnak?

Az USA a Monroe-elv érvényesítésének idején (1923) még izolacionista politikát folytatott, főleg Európa felé. Latin-Amerikát saját vadászterületének tekintette. Csendes-óceáni szomszédságát pedig éppen hogy észrevette, felfogta. Az »önelégült« independista

Amerikai Egyesült Államok első szabadkereskedelmi és pénzügyi-beruházási társulása az észak-amerikai kontinensen valósult meg. 1987-ben Kanadával bilaterális szabadkereskedelmi szerződést (FTA) kötött. Érezve az Egyesült Államok túlsúlyát az FTA Kanadában erős ellenzékkel találkozott. 1994-ben másik szárazföldi szomszédját, Mexikót az FTA-ba bevonva, 1994-ben az USA megkötötte első multilaterális gazdasági tömb-egyezményét. Az új partner ezúttal gazdaságilag még gyengébb, mint Kanada. Az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Társaság (NAFTA) azonban már latin-amerikai zónába ad szabad utat az amerikai áruknak és tőkének, szabad munkaerő-vándorlás nélkül. Nem véletlen, hogy már 1995-ben létrejött – az 1991-es Asuncióni Szerződésből – az öt legnagyobb latin-amerikai államot szabadkereskedelemben, s ma már vámközösségbe egyesítő Déli Közös Piac (MERCOSUR), amelyben az erőviszonyok sokkal kiegyensúlyozottabbak, mint a NAFTA-ban. Akárcsak ahogy Francia- és Németország megbékélése tette lehetővé az Európai Uniót, úgy a MERCOSUR-t Argentínáé és Brazíliaé. Az USA először találkozott amerikai földön egy jelentős (275 millió lelket felölelő) s nem általa kezdeményezett alternatív gazdasági közösséggel.

Évtizedek teltek el azóta. S a világon az új multilaterális tömörülések tovább burjánzottak anélkül, hogy azokban az Egyesült Államok részt vett volna. De ezt külkereskedelme meg is sínyli. A regionalizmus fogalmát számára újra kellett értelmezni. Egy modern világhatalom többé nem más országok megszállásával fejezi ki befolyását, hanem elsősorban az elvben semmilyen államhoz se tartozó nemzetközi vizeken és a nemzeti légterek feletti világűrben gyakorolt uralmával. Ha figyelembe vesszük, hogy a földgolyó felületének kétharmadát víz borítja – s az országok szárazföldi párkányát, felségterületi övezetét³² a csatlakozó övezetekkel az 1982-es ENSZ Tengerjogi Egyezmény szellemében le is számítjuk –, a „nyílt tengernek” tekintett nemzetközi tengervízfelület viszonylag óriási kiterjedésű. A globális hatalom, az Amerikai Egyesült Államok impliciten a nemzetközi vizeket uralja.³³ Így minden ország szomszédjává válik, s bárhol valami esemény zajlik le, megvizsgálja, hogy a szárazföldjétől távoli fejlemény mennyire érinti ún. vitális érdekeit, kereskedelmi vízi útjait. S hadiflottájával aztán rajtaütésszerű beavatkozásra is kész. Így a Perzsa-öböl partjain is szomszédosági viszonyt érez, akárcsak a Tajvan és Kína szárazföldi része közti szorosban. Az USA tehát akármelyik államsoporttal *regionális* társulásra léphet. Az új amerikai stratégia szerint el kell felejteni az olyan kifejezéseket, mint „Távol-Kelet”: ugyanis a tízezer kilométerre lévő Csendes-óceán-parti országok éppúgy szomszédok, mint Európa, még ha kétszer olyan messze is vannak, mint New Yorktól Dünkirchen.

(Amerika Euráziát körülölelő kétágú regionális partnerségtervei) Miután a WTO-n keresztül nem sikerült az egész világot a nemzetközi pénzügyi beruházóknak kedvező neoliberais normákat követő egységes gazdasági teret létrehozni, az USA a regionális partnerségi rendszer révén igyekszik stratégiai elképzeléseit megvalósítani. Nagyjából az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Társulás mintájára az Európai Unióval transzatlanti kereskedelmi és beruházási partnerségre akar lépni a TAFTA révén, amely övezet az EU terjeszkedésével orosz Eurázsia tőszomszédoságába kerülne. Egy gazdasági NATO képe rajzolódik ki. (Ez a terjeszkedési szándék vezetett egyébként Kijevben a kormánynak utcai harcok által való megdöntéséhez, és Grúzia feldarabolásához is.)

A tervezett csendes-óceáni partnerség (PPT) felölelné Eurázsia másik partjánál a dél-amerikai partoktól kezdve az amerikai elképzelésekkel rokonszenvező³⁴ tucatnyi országot – persze beleértve különösképpen Ausztráliát és Új-Zélandot. E paktum gazdasági jellegű övezetet képez, de a benne résztvevő országok, ha Kína túlsúlyát terhesnek érzik,

együttműködésüket csendes-óceáni NATO-vá is kifejleszthetik (*coalition of the willing*). Az amerikai globális politika atlanti és csendes-óceáni karjának összetartozását aláhúzza az a hír, hogy 2013. június 25-én Kolumbia elnöke, a volt honvédelmi miniszter, Juan Manuel Santos az Észak-atlanti Szövetség Szervezetével többoldalú együttműködést előkészítő megállapodást írt alá. A NATO-nak egyébként az észak-atlanti övezeten kívül csak Ausztráliával van formális partnersége.

Tekintsük most át részletesebben e partnerségeket és vessük össze más létező és tervezett regionális integrációs szervezkedésekkel! Gondoljunk a már 1967 óta létező Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetségére (ASEAN), az 1996 és 2001 között létrehozott eurázsiai Sanghaji Együttműködési Szervezetre (SCO), s az ASEAN átfogó regionális gazdasági partnerségi tervére (RCEP), amelyben Kína is részt vesz.

(*A gazdasági NATO felé*) Míg a kínaiak és az indiaiak megvalósították civilizációs álmukat, s vele páratlan potenciális gazdasági tereket hoztak létre, a nyugati kultúrkör nem egyesült egy államba. Legbefolyásosabb politikai képviselője az Amerikai Egyesült Államok. A 90-es években, a hidegháború végén felmerültek tervek arra vonatkozólag, hogy az észak-amerikai és a (nyugat-)európai kontinens összefogásával a világ legnagyobb szabadkereskedelmi övezetét hozzák létre (TAFTA). 2013 júliusában aztán az Egyesült Államok és – „Európa nevében” – az Európai Unió módszeres tárgyalásokba kezdett. Most már azonban, nem véletlenül, a transzatlanti szabadkereskedelmi övezet át lett keresztelve Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerségre (TATIP). Az általános nyugati transzparencia-retorika ellenére e tárgyalások szigorúan zárt ajtók mögött zajlanak le. S a *Corporate Europe Observatory* megállapította, hogy a konzultált szervezetek 93%-át nemzetközi pénzügyi részvénytársaságok és az azokat szolgáló ügyvédi irodák teszik ki. Pedig a transzatlanti gazdasági óriástér létrehozásáról szóló megegyezés a nemzetközi beruházások jogi helyzetét példásan, mintaszerűen akarja rendezni.³⁵ Van ugyanis benne egy „investor-state dispute settlement” (ISDS) cikkely, amely a nemzetközi beruházásokat érintő jogi viták – kisajátítás stb. – rendezését kivonja a nemzeti jogrendszer alól, ahol a belföldi beruházók problémáit rendezik, s azt nemzetközi döntőbíráskodás, arbitrázs tárgyává teszi anélkül, hogy a nemzeti jogorvoslási lehetőségeket ki kellene előzetesen meríteni. (Barkan Joshua és a Columbia egyetemen kutató Joe Karaganis ezt „corporate sovereignty”-nek nevezi³⁶.)

AZ ISDS-re való utalást először – az amerikaiak számára – „példaszerű” Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Társulás szerződésének 11. cikkelyében találjuk meg, míg előzőleg az ISDS csak a nem demokratikus, fejlődő államokkal kötött szerződésekben szerepelt. Evvel a belföldi beruházásoknak a külföldivel szembeni jogegyenlősége megsérül. S egészében arra az egyoldalú helyzetre emlékeztet, ahogy a – diplomaták mintájára – külföldi támaszpontokon az amerikai katonák területen kivüliséget élveznek. Joseph Stiglitz Nobel-díjas közgazdász arra is felhívja a figyelmet, hogy a (nemzet)államok, társadalmi szervezetek és egyének jogainak a nemzetközi részvénytársaságok tulajdonosaival szembeni érvényesítését az amerikaiak által javasolt csendes-óceáni partnerség majdnem ugyanazon fogalmazásban igyekszik korlátozni, mint a TATIP javasolja. A szerződés a globalista pénzügyi hatalom szuverenitását így a politikai – nemzeti-állami – felségjog fölé helyezi. A kormányoknak a közjó szempontjából való ellenőrző funkciója és esetleges támogató beavatkozása leépül. S általában a magánszektor egyoldalú előnyben részesíti az állami vállalkozásokkal szemben. Szinte előkészíti azt, hogy nemzetközi részvénytársaságok kezébe kerüljön a kormányzás. Ugyanis az amerikai globalista koncepció a részvénytársaságok köztársaságának talaján áll.³⁷ Hogy a politikai ellenzők ne

tudjanak szervezkedni, a titkos tárgyalások után az amerikai kormány gyorsított elfogadási eljárással (*fast-track*) igyekszik kész helyzetet teremteni, amely során a szerződésről a Kongresszus vita nélkül szavaz. Az EU-n belüli szakmai és politikai tiltakozás azonban rákényszeríti az Európai Bizottságot arra, hogy a szóban forgó cikkelyt valóban nyilvános vita tárgyává tegye.

A TATIP nemcsak a globalista ökonokratikus világrendnek mintája szeretne lenni, de új „soft” dimenzióval egészíti ki az észak-atlanti katonai szövetség arzenálját.³⁸ Az Európai Unió mint az amerikai politikának kelet felé nyúló jobb kezének meghosszabbítása a felajánlott társulási szerződéseivel a NATO befolyását igyekszik kiterjeszteni Oroszorszáig, az Eurázsiai Unió határáig. A nyugati politikusok – így például John McCain szenátor és a hidegháborús ideológus Robart Kagan feleségének, Victoria Nulandnak, az USA helyettes külügyminiszterének a harcos kijevi utcákon való buzdító fizikai jelenléte jól mutatja, hogy többről van szó, mint egyszerű szabadkereskedelmi övezeti társulásról. Egyébként Grúzia, Moldávia és még Azerbajdzsán is tárgya ennek a globális geopolitikai játszmának.

(Az amerikai regionalizmus csendes-óceáni karja) Az USA, észak-atlanti angolszász nagyhatalom sokáig nem tartotta a partjaitól sok ezer kilométerre lévő távol-keleti csendes-óceáni országokat regionális szomszédnak. Főleg két geopolitikai körülmény változtatta meg az amerikai pozíciót, s különösen mióta a részben Indonéziában felnevelkedett Obama lett elnök.

1991-ben a hidegháború végével és a Szovjetunió feloszlátásakor a két eurázsiai nukleáris nagyhatalom, Oroszország és a legnépesebb civilizációs-állam, Kína fokozatosan megértette, hogy rivalitásuk megakadályozza a világot abban, hogy az egyeduralmú amerikai vezetést új egyensúlyú, többpólusú rendszer váltsa fel. Ezt követte aztán az ENSZ Biztonsági Tanácsában való egyre gyakoribb összehangolt fellépésük. Az összejátszás készítette az Egyesült Államokat arra, hogy a Kína körüli csendes-óceáni országokkal regionális társulást keressen. Paradox módon e szomszédok „távol-keletisége” éppen a másik ösztönző a transzpacifikus regionális kereskedelemi övezet létrehozására. Ugyanis e politika a Csendes-óceán *nemzetközi vizét* szinte ennek az övezetnek „belvizévé” teszi³⁹, s az így most már regionálisnak mondható kereskedés útjait pedig biztosítani kell. Bár az eurázsiai nagyhatalmak az USA hegemoniájának globális kiterjedését korlátozni tudják, de beszorítva a szárazföldre nem tudják az amerikaiakat valódi „multipoláris világversenyre” kihívni.

Katonailag és politikailag a világ „kétcsáspos” átfogása a Truman-doktrínára⁴⁰ nyúlik vissza, amelynek szellemében létrehozták 1947-ben a NATO-t, 1951-ben Ausztráliával és Új-Zélanddal az ANZUS-t, és 1954-ben a Délkelet-ázsiai Szerződés Szervezetét, az „ázsiai NATO”-t, a SEATO-t. Ez utóbbi ugyan 1977-ben megszűnt, de Japánt, Dél-Koreát és a Fülöp-szigeteket továbbra is kollektív biztonsági szerződés köti az Amerikai Egyesült Államokhoz.

2009 novemberében Obama az ázsiai–csendes-óceáni Gazdasági Együttműködés (APEC) ülésén vetette fel a Transzpacifikus Partnerségi szervezet (TPP) létrehozásának ötletét. Történelmileg tekintve több csendes-óceáni és a két Amerikát is bevonó multilaterális tárgyalás (P3-CEP, Pacific-4) csíráztatta már egy transzpacifikus stratégiai gazdasági partnerségi egyezmény megkötését, azonban újra bebizonyosodott, hogy mielőtt maga az USA nem *kezdeményezi* ilyen együttműködésre vonatkozó tárgyalások megkezdését, az ötlet, csak ötlet marad. Obama 2010 márciusában az APEC melbourne-i ülésén formális javaslatot tett a TPP létrehozására. Tizenkét meghívott állam között megkezdődtek az ala-

pítási tárgyalások. Ezt az ülést azóta sűrű sorrendben eddig több mint húsz másik követett, s a jórészt titkos tárgyalások gyors szerződéskötést irányoznak elő.

Hogy ennek az „ártatlan” gazdasági együttműködésnek összefüggéseit megértsük, át kell tekintenünk az övezetben már létező regionális szerveződések és az esetleges, a TPP-vel rivalizáló alternatív javaslatokat. Soroljuk fel azokat! (1) A Délkelet-ázsiai Nemzetek Társulását (ASEAN) tíz autochton csendes-óceáni állam hozta létre már 1967-ben. (2) Az ázsiai–csendes-óceáni gazdasági együttműködési szervezet (APEC) a NATO-partnerállam, Ausztrália javaslatára 1989-ben született meg – az ASEAN ellenzésével. Ez lett tkp. a TPP-nek az előfutára. (3) Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy az eurázsiai szárazföldön 2000 körül lépcsőzetesen létre jött a főleg az Oroszországra (illetve az Eurázsiai Unióra) és Kínára támaszkodó Sanghaji Együttműködési Szervezet (SCO) is. (4) Valamint szinte válaszképpen a 2010-es TPP javaslatra az ASEAN 2011. november 11-i bali csúcsterkekezleten felvetették egy Átfogó (comprehensive) Gazdasági Partnerség szervezetének gondolatát (RCEP), amelyben a TPP-vel szemben már Kína is alapító résztvevő lenne.

Az ázsiai–csendes-óceáni földrajzi referenciát viselő regionális szervezetek szövődményes rendszerének folyamatos, tényleges működését több oknál fogva is nehéz áttekinteni. A szervezetek egymást átfedik. A szerződésbe foglalt elkötelezettségek mélysége nagyon változó, sőt tüzetes vizsgálat azt is kimutathatja, hogy egyes államok egymással összeegyeztethetetlen szerződési kötelezettségeket is vállaltak (sokszor az országok közti szabadkereskedelemre vonatkozólag). S a hidegháború megszűnése nyomán a szervezetek gazdasági és (kül)politikai profilja is változott. A nagyhatalmak pedig igyekeznek a regionális szervezetek súlypontját maguk felé eltolni, gyengébb partnerek közti túlsúlyos jelenlétükkel, illetve konkurens nagyhatalmaknak a taglistáról való kizárásával. Ezért inkább csak pillanatfelvételt lehet készíteni e szervezetek jelenlegi helyzetéről.

A Délkelet-ázsiai Nemzetek Társulása aránylag hasonló súlycsoportozáshoz tartozó államokból összeállt *lokális* szervezet, míg az APEC-t Ausztrália kezdeményezte, amely csírájában az USA-patronálta most vajdúd-születő TPP-t hordozta magában. Ezt számos csendes-óceáni állam a Nyugat regionális trójái falóvának tekinti. A TPP ellensúlyozására lépett elő az ASEAN a nemcsak *egy* nagyhatalmat, az Amerikai Egyesült Államokat, hanem Kínát is „beengedő” RCEP elképzelésével, amelynek a harcias volt malájföldi miniszterelnök, Mahathir bin Mohamed által 1990-ben javasolt, de elvetélt kelet-ázsiai gazdasági együttműködés az East-Asia Economic Caucus (EAEC) volt előfutára.⁴¹

Az ASEAN Ázsia-centrikus jellege kétségtelen. Tíz ország képezi. Formálisan 1967-ben az ún. Bangkoki Nyilatkozat hozta létre. A szervezetet jórészt szigeteken szétszórta, összesen több mint fél milliárdnyi lakossal rendelkező ország képezi. A legjelentősebb tagállam a 200 millió lakosú Indonézia, a világ legnépesebb muszlim országa, Thaiföld 60 és Malájföld több mint 20 millió lakossal.

A legtöbb poszt-koloniális ország közvéleménye szerint az észak-atlanti hatalmak arrogánsak és agresszív beavatkozásra, parancsolgatásra hajlamosak. A volt gyarmatok képviselői önvédelmi jellegű, egymásközti összefogással igyekeznek a nemzetközi – politikai, gazdaság és kulturális – tárgyalási súlytalanságukon túltenni.

A regionális együttműködés általuk kívánt elveit az 1976-ban létrehozott Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia hat pontban foglalja össze: (1) Az államok függetlenségét, területi sérthetlenségét, egyenlőségének elvét és nemzeti azonosságát tiszteletben tartják. (2) Minden állam joga, hogy nemzeti életét szabadon alakítsa ki külföldi beavatkozás, felforgatás vagy erőszakos beavatkozás nélkül. (3) Egymás belügyeibe nem avatkoznak be. (4) A vitás kérdéseket vagy nézeteltéréseket békés úton rendezik. (5) Az erőszak alkalmazásáról lemondanak. Végül (6) előmozdítják a hatékony regionális együttműködést.

Sokszor történik evvel kapcsolatban utalás arra, hogy a tekintélyelvűbb és kollektivistább társadalomszemléleti megközelítés valamiféle »ázsiai értékrendet« tükröz. Igaz, hogy az európai integrációs szerződések általában az egyén jogainak elsőbbségére épülnek s ennek megfelelően bizonyos értékítéleteket osztanak. De a jelenlegi „európai értékrendnek”, az értékek rangsorolásának univerzális érvényessége vita tárgya. Viszont ugyanakkor hibás ázsiai értékrendről is beszélni, hiszen Ázsia nem képez egy egységes kultúrkört. A kínai, a hindu, a muszlim civilizáció értékrendjei egymástól is eltérnek.⁴²

A fent idézett nyilatkozat figyelmes olvasata éppen a *különböző* kultúrkörökhöz tartozó népek együttélését és együttműködését akarja rendezni. Evvel kapcsolatban érdemes visszaemlékezni a hidegháborúban el nem kötelezett országok 1955. áprilisi bandungi afroázsiai konferenciájára és az ott elfogadott tízpontos nyilatkozatra, amely a világbékét és együttműködést volt hivatva szolgálni. Ez az ünnepélyes állásfoglalás amellest, hogy az Egyesült Nemzetek alapokmányában foglalt alapvető jogok tiszteletben tartását szorgalmazza – ha más fogalmazásban is – lényeges pontjaiban egyezik az említett ASEAN-ével: az államok függetlensége, egyenlősége, mindenféle külföldi beavatkozás vagy nyomásgyakorlás kizárása, a vitás kérdéseknek békés közvetítése, tárgyalásos rendezése és a kölcsönös érdekekre épülő együttműködés elveit tartalmazza.

1989-ben az európai gyökerű Ausztrália avval a javaslatlall állt elő, hogy egy Ázsiaipacifikus Gazdasági Együttműködési Szervezetet hozzanak létre. Az APEC ma 21 tagállamú szervezet. A nagyhatalmak – az USA, majd Kína, Oroszország és Japán – részvételével e regionális együttműködés súlypontja eltolódott. Ezért a Délkelet-ázsiai Nemzetek Társulása igyekezett az 1990-es említett malájföldi javaslat felmelegítésével e tervből a szelet kivenni, ám sikertelenül. A szingapúri székhelyű APEC főleg a nemzetközi (nyugati) beruházások „megkönnyítését”, jogvédelmét szolgálja, valamint az amerikaiak javasolta, a most tárgyalás alatt álló transzpacifikus partnerségnek ad háttérrel. E szervezetnek eredetileg Kína és Oroszország nem volt alapító tagja. S azon érv alapján, hogy India nem csendes-óceáni ország, az ma sem tagja. Viszont a Kínai Népköztársaság mellett az Amerika-barát Kínai Köztársaság, vagyis Tajvan is tag, mint ún. „önálló gazdasági terület”.

De térjünk vissza a világpolitika főtábláján játszó TPP-tervre és vetélytárs-szervezetekre! A Transzpacifikus Partnerség tárgyalásain tizenkét alapító ország vesz részt. Bár három latin-amerikai ország is a meghívottak listáján szerepel, a kulcsállamok az USA mellett Japán, Kanada és a „biztos szövetséges” Ausztrália. A székhely pedig az új-zélandi Wellington. A tagállamok *heterogenitása* szembevetendő mind nagyságukat, mind gazdasági fejlettségüket illetően, s főleg kulturális hagyományuk különbözősége alapján, ami a Transzatlanti Szabadkereskedelmi Szerződés esetében – a nyugati kultúrkörhöz tartozó államokról lévén szó – nem áll fenn.

Mint már megjegyeztük, általános megfigyelés szerint e tárgyalások a nyilvánosság kizárásával folynak, s még az amerikai szenátorok is panaszkodtak, hogy a multinacionális holdingok képviselőit inkább konzultálják, mint a képviselőházat. A kiszivárgott szerződés-szövegek alapján az a feltételezés terjedt el, hogy bár a TPP a Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerség mintájára a tarifa-leszállításról s más kereskedelmi-jogi-eljárási kérdésekről szól, valójában elsősorban a nemzetközi beruházóknak előnyös, s főleg a nyugati szellemi (szabadalmi, szerzői, védjegyi) tulajdonjogokat biztosítja, kiemelten a gyógyszergyártás (Big Pharma) és a szórakoztatóipar területén.

A háttérben egy politikai-katonai együttműködés szorgalmazása is meghúzódik. A nemzetközi nyílt vizeket uraló USA igyekszik Kína tengeri kitérésével szemben egyelőre csak implicite mint védőhatalom megjelenni, magát a régióban nélkülözhetetlenné tenni. Nagyhatalmak azonban ritkán szolgálják kis hatalmak különérdekeit. A szolgálat *egyol-*

dalú: a nagyhatalom ellenfele a kis szövetségesé is, de nem fordítva. A NATO nem oldotta meg a két szövetségest – Görög- és Törökországot – elválasztó ciprusi kérdést, vagy a Kárpát-medencei utódállamokban élő magyarság autonómiáját. A nagyhatalmaknak globális ambíciói vannak, s helyi ügyekbe csak akkor avatkoznak be, ha azok közvetlenül saját érdekeiket is érintik. Az Egyesült Államok támogatja Dél-Koreát és Japánt is Kínával szemben, de ha konfliktus van a két helyi szövetséges között, nem fog igazságtevéssel „bajlódni”.

(*Alternatív regionalizmusok*) Az USA igyekszik tehát begyűjteni a Transzpacifikus Partnerség szárnyai alá a Kína partjai körül lévő csendes-óceáni országokat. Kína óriásállam. Kifejlődve az élet *minden* területén páratlan autonómiával rendelkezhetik. Egyébként akárcsak a másik civilizációs állam, India. De mégse nézi tétlenül, ha szomszédai nélküle „csoportosulnak”. Két irányban igyekszik elszigetelődésének elejét venni: egyrészt szeretne olyan csendes-óceáni regionális együttműködést látni, amely a hangsúlyt nem tolja el Ázsiából az Amerikai Egyesült Államok felé, másrészt a Sanghaji Együttműködés Szervezetének (SCO) keretében magán az eurázsiai szárazföldön nagyobb szomszédjával, Oroszországgal, illetve az Eurázsiai Unióval szeretne összefogni.

A csendes-óceáni regionális együttműködés hangsúlyának az USA újfent felfedezett (távol-)kelet-ázsiai szomszédsága révén való eltolódását az egymás tőszomszédságában élő több ASEAN-tagállam se tekinti kedvezően. Ezért Obama 2009-es TPP javaslatával szinte párhuzamosan 2011-ben az ASEAN indonéziai csúcstalálkozójának margóján Japán sugallatára, India támogatásával, újra felmerült egy átfogó regionális gazdasági partnerség (RCEP) létrehozásának lehetősége. 2012-ben a kambodzsai csúcsertekezleten meg is kezdődött a formális alapító tárgyalássorozat a tíz ASEAN-ország, valamint Ausztrália, Kína, India, Japán, (Dél-)Korea és Új-Zéland részvételével. (A tizenöt országnak egyébként Kína legfontosabb kereskedelmi partnere.) A RCEP tárgyalási sorozatot 2015-ben szeretnék szerződéssel lezárni, míg a TPP megvalósulása már 2014-ben lenne esedékes.

Szemben a Transzpacifikus Partnerség tervét illetően az RCEP alapító tárgyalására mindjárt meghívták Kínát is. A már említett délkelet-ázsiai egyezkedő, s nem konfrontáló stílusnak („the ASEAN way”) megfelelően az RCEP alapokmánya leszögezi, hogy nem tekinti kezdeményezését a TPP vetélytársának, hanem a kereskedelmi forgalmat megkönnyítő – egymást kiegészítő – törekvésnek⁴³. Egyben megerősíti, hogy az RCEP „ASEAN-centrikus” akar lenni, s a szervezet kapuja nyitva marad új közép- és dél-ázsiai, óceániai országok tagsága felé. Az USA-ról, Amerikáról nem történik külön említés. Szemben a TPP-vel, a jelenleg 16 országot felölelő RCEP sajátossága, hogy egyszerre több nagyhatalom is részt vesz benne, ami a kisebb államoknak is tárgyalási mozgásteret adhat, de bénító belső rivalitásokhoz is vezethet (mint az tapasztalható az ENSZ Biztonsági Tanácsában). S a kínai politikának megvan az a tendenciája is, hogy bár az amerikai hegemonia ellen harcol, de szeretné a többi nagyhatalom – így India – befolyását is elhomályosítani és a világban multipolaritás helyett bipolaritást elérni.

Az amerikai globalista regionalizmus *de facto* atlanti és csendes-óceáni partnership-pel „harapófogóba” fog két eurázsiai szárazföldi nagyhatalmat, Kínát és Oroszországot. De mielőtt e veszély a két állam összefogásához vezethetett volna, el kellett takarítaniuk az útból az akadályokat, akik magát a békés egymás mellett élést állandóan fenyegette. Mint ismeretes, a 1961-től nagyjából a Szovjetunió széteséséig a marxizmus bolsevista és maoista tekintélyelvű magyarázata a Szovjetunió és Kína közt szinte „vallásháború”

jelleget öltött (aminek keretében egyébként Enver Hodzsa Albániája volt Kína egyetlen európai zsoldosa). Ezt az ellentétet tetőzte be geopolitikailag az 1967-es szovjet–kínai határvillongás. A hidegháború befejeztével aztán 1996. április 24-én Sanghajban Kína és Oroszország mellett a muszlim Kazahsztán, Kirgizisztán és Tádzsikisztán aláírt egy szerződést, amely az országhatárokon lévő helyzetet a határvonalak pontos rögzítésével és a csapatok határ menti kivonásával megszilárdítja. Az ún. „sanghaji ötök” 2001-ben Üzbegisztán bevonásával létrehozták a Sanghaji Együttműködési Szervezetet (SCO). Ellentétben az Európai Unióval eredete nem „közös piac”, hanem honvédelmi szervezet, akárcsak a NATO-é. A katonai együttműködés nemzetközi hadgyakorlatokat is előírányoz, s nemcsak a Csendes-óceánon, hanem esetleg még a Földközi-tengeren is. A kooperáció egyre több területre terjedt ki: a gazdasági, különösen az energiaellátás mellett, a hadiipar innovatív területeire, de a kultúra területére is. A szervezet székhelye Beijing. Hivatalos nyelve sajátosan nem a Nyugaton egyeduralkodó angol, hanem a – nem latin írásmódú – kínai és az orosz.

A Sanghaji Együttműködési Szervezet tehát nem egy nagyhatalom körüli csoportosulás, hanem „kétfejű”. Természetesen az együttműködés két tekintélyelvű rendszer között mindig kényes. Úgyszintén figyelembe veendő, hogy ez több kultúrkör együttműködését jelenti: az ortodox keresztényét, a kínai univerzistáét, és a muszlimét. Ahogy az Észak-atlanti Szerződés Szervezetét a Szovjetunió befolyását korlátozó szándék hozta létre, úgy a Sanghaji Együttműködés Szervezetét az Amerikai Egyesült Államok egyeduralmának korlátozása, „Amerika trónfosztásának” szándéka tartja össze.

Évvél párhuzamosan mind a SCO-n belüli súlyának növelésére, mind a NATO el-lensúlyozására Oroszország 2015-re egy a volt szovjet tagállamok lehető legnagyobb számának „begyűjtésével” egy Eurázsiai Unió megalapítását tervezi, amely nemcsak az 2012-ben létrehozott Eurázsiai Gazdasági Térből állna, de a vámközösségen túl – akárcsak az Európai Unió – politikai és katonai összezárkózást is magába foglalna. A jelenlegi ukrainai konfliktus éppen az Európai Unió és a Eurázsiai Unió közti tagtobor-zó vetélkedés kinövése.

(Általános következtetések) A hidegháborút követő mai átmeneti világpolitikai helyzetről számos „vizionáriusi” mű jelent meg tekintélyes szerzők tollából, amelyeket gyakran Oswald Spengler *Der Niedergang des Abendlandes*-ének apokaliptikus képe ihlet. A nyugati agytrösztök műhelyeiben készült írások erre keresnek gyógyírt.⁴⁴ Tanulmányunk igyekezett a létező és tervezett regionális gazdasági társulások, tömbök mibenlétének, tendenciáinak – a kezdeményezők, az alapításhoz meghívott államok listája és más – empirikus jellemzői alapján az azok mögött meghúzódó geopolitikai érdekeket felfedni anélkül, hogy valamiféle, a politikai jövőre vonatkozó elkötelezettség eltorzítaná a képet. A jelenlegi kultúrkörökre osztott – posztkoloniális – világban nem lehet egyetemesen elfogadható módon kategorikusan kinyilatkoztatni, hogy a nemzetközi beruházás „felszabadítása” és a szabad kereskedelem határtalan kiterjesztése minden formájában és felállásában eleve egyöntetűen szolgálja minden nép jólétét.

A pénzügyi világ globalista agitációja ellenére a regionalizmus azt is megmutatja, hogy leegyszerűsítő az a képlet, hogy a gazdasági érdek lenne a világban lezajló minden politikai folyamatnak, konfliktusnak *végző* magyarázata. A gazdasági együttműködés és piaci versengés mellett az etnikai azonosság és az írásmódok jelezte kultúrköri hivatkozások megőrzik teljes politikai befolyásukat. Ekképpen a világban jó ideig együtt fog élni több viszonylag önálló hatalmi pólus, s az államberendezések *nemzetközi pluraliz-musa* is megmarad.

JEGYZETEK

- 1 Az igényesebb államférfiak szónoklatában még Kantra is hivatkoznak, aki szerint a kereskedelmi egyezmények csökkentik a nemzetközi feszültségeket. (I. Kant: *Perpetual Peace*. Thoemmes Press, Bristol, 1992 [1795], 157.) Christoph Moser a svájci KOF gazdasági kutatóintézet munkatársa Andrew Rose-zal 1988 és 2009 között felmért 122 regionális gazdasági szerződésre vonatkozó 1001 politikusi nyilatkozatot, s megállapította, hogy tíz napon keresztül ez a tőzsdei árfolyamok emelkedéséhez vezet.
- 2 A BRIC kifejezést Jim O'Neill találta ki 2001-ben (*Building Global Economic BRICs*. Goldman Sachs Global Economic Paper No 66, 2001. november).
- 3 Ankerl Géza: „Nyugat” van, „Kelet” nincs. *Valóság*, 1997.8. A. G.: *Anyanyelv, írás és civilizációk*. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2004, 101 kk. A. G.: Kelet-európaiság még 1990 után is? *Valóság*, 2009.12, 25–43.
- 4 A WTO-egyezmény 24 cikkelye szerint a kereskedelmi tömbben nem résztvevő tagállamok felé a vám nem emelhető, csak kivételesen (pl. fejlődő országok esetében).
- 5 A regionális szerződések kizáró kölcsönhatásának problémáját veti fel az EU Keleti Partnerség programja is. Az Unió szabadkereskedelmi egyezményt ajánl fel akár távoli, vele szárazföldileg közvetlenül nem is összefüggő volt szovjet tagállamoknak, úgymint Grúzia, amelyet a többi EU-államból csak Bulgárián vagy Románián át vezető fekete-tengeri vízi úton lehet elérni. Ha ezek az ajánlatok nem is tartalmazzák az EU-tagság ígérését, de politikailag feltételezik a NATO-val való együttműködést. A háttérben ugyanis két rivális politikai integrációs szándék is meghúzódik. Ukrajna esetében az EU Keleti Partnersége kizárja, hogy az Oroszország kezdeményezésére 1996 óta formálódó és 2012-ben általa Fehéroroszországgal és Kazahsztánnal létre is hozott Eurázsiai Gazdasági Tér Szervezetében – amely a 2015-re tervezett Eurázsiai Unió magva – részt vehessen. S így az EU-ajánlat elfogadása Ukrajnát vám-vasfüggőnyvel választaná el legfontosabb külkereskedelmi partnerétől, Oroszországtól.
- 6 Ankerl G.: Une Europe des cantons. *La Suisse*. Genf, 1992.12.17.
McCrone David: *Understanding Scotland: The Sociology of a Stateless Nation*. Routledge, London, 2001.
- 7 Az 1960-ban létrehozott, ma már nem egy régióra szorítókozó Kőolajexportáló Nemzetek Szervezete (OPEC) politikai céljai mellett mint monopóliumra törekvő szervezet nemzetközi ármanipulációt is szolgál.
- 8 Jeffrey J. Schott (Trading blocks and the world trading system. *World Economy* 1991.1, 1–17.) szerint akkor sikeres a tagállamok szempontjából egy kereskedelmi tömb, ha szomszédos országokról van szó, hasonlók a fejenkénti jövedelmek és kereskedelmi jogrendszerük is, valamint ha egyező politikai regionális szervezetben vesznek részt.
- 9 J. Whalley: Why Do Countries Seek Regional Trade Agreements? In J. Frankel (szerk.): *The Regionalization of the World Economy*. Chicago UP, Chicago, 1998. 3. fejezet. A Karib-tengeri közösség lerövidítve CARICOM. Ennek keretében működik a „közös piac és gazdaság” (CSME). A CARICOM elődje volt a CARIFTA elnevezésű szabadkereskedelmi övezet.
- 10 P. Kruger: Regionalism versus multilateralism. In. J. de Melo (szerk.): *New Dimensions in Regional Integration*. Cambridge UP, Cambridge, 1993.
- 11 N. N. Petro: How the E.U. pushed Ukraine east. *New York Times*, 2013.12.4.
- 12 Mikor ma a geopolitikában Nyugatról beszélünk, azt a NATO-val asszociáljuk. Gyökere pedig a kanadai vizeken állomásozó Augusta hajón 1941 augusztusában Churchill és Roosevelttel között lezajlott Atlanti Konferencia szerkesztette nyolcpontos Atlanti Chartájára nyúl vissza, amely a háború utáni nemzetközi közélet elveit nyolc pontba foglalta össze; s többek közt a szabad világkereskedelmet, tengeri forgalmat és a népek örendelkezését irányozta elő. Az először öt angol-szász államra kiterjedő – eredetileg titkolt – titkosszolgálati szerződések (vö. „Five Eyes”) alkották a Nyugat geopolitikai magvát. (De Gaulle egyébként gyakran célzott az angol-szász államok speciális meghitt viszonyára.)
- 13 D. Swann: *The Economics of Common Market*. Penguin, Harmondsworth, UK, 1992,ix, 6. F. Duchene: *Jean Monnet: The First Statesman of Interdependence*. Norton, New York, 1994. J. Monnet: *Reflexion note*. 1943.8.5.
- 14 H. V. Milner: International Trade. In: *Handbook of International Trade Relations*. Sage Publ., London, 2002, 450. P. H. Deahl: (szerk.): *The Politics of Global Governance: Organizations in an Interdependent World*. Lynne Rienner, Boulder CO, 2005.
- 15 Anglia és Skócia 1603-tól egy monarchia része, de csak 1707 óta létezik kereskedelmi unió köztük. Még az egységes francia államban is csak az 1789-es forradalom óta van vámközösség. Svájcban pedig az 1848-as alkotmány óta. S Honkong is Kínához tartozik, de nincsenek vámközösségben. D. A. Irwin: Multilateral and Bilateral Policies in the World Trading System: A Historical Perspective. In J. de Melo és mások (i. m.).
- 16 A. S. Milward: *The European Rescue of the Nation-State*. U. of California Press, Berkeley, 1992.

- 17 E szervezet volt az Európai Gazdasági Szervezet (OEEC), amelyből született 1961-ben Párizsban a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD), amely most már kvázi az összes fejlett gazdaság működésének összehangolásában játszik sokoldalú aktív szerepet. Az OECD azonban nem vette át az OEEC forgalmat növelő külkereskedelmi rendelkezéseit.
- 18 A Szovjetunió csak akkor vágta el 1948-ban a Nyugat-Németországot Nyugat-Berlinnel összekötő szabad forgalmat, amikor Berlin angol–amerikai–francia „triász” övezetére kiterjesztették a nyugatnémet pénzforgalmat.
- 19 A Globálista utópia című tanulmányunkban már megírtuk (*Valóság*, 2007.7 és 8.), hogy a washingtoni Institute for International Economics kutatója, John Williamson 1989-ben 10 pontban fejtette ki az ökonokratikus globalizmus koncepcióját. Lényege, hogy a gazdaság állami szabályozása a minimumra szorítkozzon, a termelőeszközök magántulajdonosítása maximális legyen, a vámok minimálisak (valamint a kontingensek el legyenek törölve) s a befektető tőke szabadon áramolhasson a fejletlenebb országokba is, ki és be. Lásd még Stiglitz J.: *The Roaring Nineties* Norton, New York, 2003.
- 20 Dimitri S. Peskov a Kremlin szóvivője egy S. L. Myersnek adott interjúbán kifejezte az orosz álláspontot (*New York Times*, 2014.2.7): Oroszországnak a Nyugat megtagadja a világrendben a neki kijáró helyet. Szerinte akkor fogja a Nyugat Oroszországot mint társat elfogadni, amikor hadseregét felszámolta, természeti kincseit eladta koncesszióban – és földjét is a nyugati beruházóknak.
- Putyin orosz elnök már 2007 februárjában a müncheni éves biztonsági értekezleten rosszalta, hogy az USA egypólusú világrendre törekszik. Putyinnak a Nyugat iránti bizalmatlanságát nem mondhatjuk alaptalannak, mert hiszen az amerikaiak megígérték Oroszországnak, hogy nem terjesztik ki a NATO-t kelet felé, s 2004-ben már felvették a katonai szövetségbe a volt szovjet – balti – államokat is, s így kiterjesztették azt egészen az orosz határig. Ezt támasztja alá Stephen Hanson oroszszakértő is. (R. Cohen: *Cold in the Kremlin*. *New York Times*, 2014.3.21. Lásd még Mearsheimer J. J.: *Getting Ukraine Wrong*. *New York Times*, 2014.3.14. A. E. Stent: *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in XXIth Century*. Princeton UP, Princeton, 2014. 1. fejezet [13–34]. S. F. Cohen: *Gorbachev's Lost Legacy*. *The Nation*. 2005.2.24.)
- 21 Charles A. Kupchan: *No One's World: The West, the Rising Rest and the Coming Global Turn*. Oxford UP, Oxford, 2012. Amerikai történelmi perspektívába helyezve az USA külpolitikáját, érdekes Cobbs Hoffman Elizabeth könyve (*American Umpire*. Harvard UP, Cambridge, 2013).
- 22 J. Mann J.: *The Obamians. The Struggle Inside the White House to Redefine American Power*. Viking, New York, 2012. Sanger D. E.: *Confront and Conceal: Obama's Secret Wars and Surprising Use of American Power*. Crown Pbl, NYC, 2012.
- Az eurázsiai tanácsadó csoport elnöke, J. Bremmer (*The End of the Free Market: Who Wins the War Between States and Corporations?* Portfolio, New York, 2010) be is mutatja, hogy szerinte hogyan lehet az amerikai globál részvénytársaságok beszívárogatásával más, a Nyugatnak ellenszegülő államokban a politikai befolyást megkaparintani.
- 23 Az 1944-es Bretton Woods-i Egyezmény az amerikai dollárt kulcsdevizává tette. S jóllehet 1971 óta aranyra beválthatatlan papírpénzzé vált, még az eurónak évezred eleji megjelenése se fosztotta meg az amerikai dollárt egyedülálló világszerepétől.
- 24 J. Bremmer: *Every Nation for Itself. Winners and Losers in a G-Zero World*. Portfolio, New York, 2012.
- 25 E. Jouve: *Relations internationales*. PUF, Párizs, 1992, 33–36. E. J.: *Le Tiers Monde*. PUF, Párizs, 1988.
- 26 Miután a Goldman Sachs szakértője, Jim O'Neill kitalálta 2001-ben a jól hangzó BRIC kifejezést, hogy a nyugati nagyhatalmak hegemoniáját korlátozó államcsoportot Braziliát, Oroszországot, Indiát és Kínát egy akronimbe foglalja, ma az N11-gyel áll elő, mint a következő feltérő országok csoportjával, mint hasznos ígérő nemzetközi beruházások tárgyával. E csoportosítások besoroltjait azonban közös civilizációs kohéziós erő nem tart össze (J. O'Neill: *The Growth Map. Economic Opportunity in the BRICs and Beyond*. Penguin, London, 2013, 3, 6 és 177–8). Arra kell vigyázni, hogy az országok elméleti alapú kategorizálását ne keverjük össze azok létező vagy nem létező csoportosulásával. Ez történik sokszor az ún. »szegény országok« esetében. Maga a BRIC csak akkor ösztönít valóban testet, amikor 2009-ben Putyin összehívta az államfőket Szentpétervárra egy csúcsertekezletre.
- 27 A világgazdasági befolyás kiegyensúlyozására tett Új Nemzetközi Gazdasági Rendre vonatkozó 1974-es javaslatok ellenére egyre inkább az tapasztalható, hogy egyrészt a nemzetközi értekezletekre való meghívásnak nincsenek nyilvánosan kifejezett világos kritériumai, az egyre okultabbá válik, s másrészt az intézmények szakvéleményező-ajánló-előíró jellege közti megkülönböztetés egyre inkább elmosódik (vö. OECD). Stewart Patrick (*The Unruly World: The Case for Good Enough Global Governance*.

- Foreign Affairs*, 2014. február, 58–73) G-X világról ír.
- 28 Brazília, Oroszország, India és Kína bruttó hazai terméke (GDP-je) a világénak 24,5%-át teszi ki, míg Németországé, Franciaországé, az Egyesült Királyságé és Olaszországé együttesen csak 13,4%-át. A Nemzetközi Valutaalapban a BRIC-államok szavazati joga viszont csak 10,3%-os, míg az idézett európai „nagyhatalmaké” 17,6%.
- 29 A Yale egyetem tanára, Paul Kennedy megállapítja, hogy az USA egyszerűen visszatérhetne a világban elfoglalt természetes helyére, miután 1945 után 70 éven át erőltetetten uralkodott. A világ lakosságának 4,5%-val és 20% termelésével évtizedeken keresztül a világ hadi költségvetésének közel felét adta ki (The Eternel U.S. Defense Dilemma. *New York Times*, 2012.3.16.).
- 30 A Columbia egyetemen tanító indiai Jagdish Bhagwati támadja Indiának mint szubkontinensnek befelé fordulását. (J. B.: *In Defense of Globalization*. Oxford UP, Oxford, 2007). Lehet, hogy ez Narendra Modi hindu nemzeti pártjának idei választási győzelme nyomán megváltozik.
- 31 A Kínai Sanyaban tartott BRIC-csúcsértekezlet pontosította a csoport célkitűzéseit. (Lásd BRICS-csúcs Kínában: feltörekvők egy új világréndért. *HVG*, 2011.4.14. Urkuti Gy.: Kialakulóban az új világrénd. Európa visszaszorulóban, az Egyesült Államok hegemoniája megtört, izmosodik Kína és India. *Világgazdaság*, 2010.1.4. Inotai A.: Új gazdasági súlypont a nemzetközi gazdaságban? Hasonlóságok és különbségek a BRIC-országok között. *MTA Világgazdasági Kutatóintézet*. [VKI] 2010.7.1.)
- 32 A felségterületi vízövezetek védelme például kivételes jelentőséget ölthet az ASEAN-államok (a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége) esetében, mert ez összterületüknek kétharmadát teszi ki.
- 33 A neokonzervatív Robert Kagan ezt többször is kifejtette. (R. K.: *The World America Made*. Knopf, New York, 2012.)
- 34 A PPT államai egymással nem feltétlenül rokonszenveznek. (Lásd Dél-Koreát és Japánt.) De a NATO-ban se rokonszervez egymással Görög- és Törökország. (Lásd a ciprusi kérdést.) E szövetségek ún. „közös” érdekeit az amerikaiak határozzák meg.
- 35 *The Transatlantic Colossus: Global Contribution to Broaden the Debate on the EU-US Trade Agreement*. Berlin Forum on Global Politics, 2014. Lester S.: Liberalization or Litigation? Time to Rethink the International Investment Regime. *Policy Analysis* 730. Cato Institute, Washington DC, 2013.7.8. Hill C. A.: A Trans-Atlantic Trade Pact for the World. *New York Times*, 2013.4.25.
- 36 J. Barkan (*Corporate Sovereignty: Law and Governance under Capitalism*. U. of Minnesota Press, Minneapolis, 2013.) a kivételezés elvének alkalmazását vizsgálja.
- 37 Ankerl G. A globalista utópia I: A homo globalis és a multinacionális részvénytársaságok szabad világréndje. *Valóság*, 2007.7.1–32.
- 38 R. N. Rosecrance: *The Resurgence of the West : How a Trans-Atlantic Union Can Prevent War and Restore the U.S and Europe*. UP of Yale, New Haven, 2013.
- 39 Leon E. Panetta volt amerikai védelmi miniszter 2012 novemberében kijelentette, hogy eddig az amerikai hadiflottának fele az Atlanti-óceánon állomásozott s fele a Csendes-óceánon, de 2020-ban már 60% lesz a Csendes-óceánon. (Bumiller E.: U.S. ‘Pivot’ to Pacific Taking Shape. *New York Times*, 2012.11.12.)
- 40 Stephen Stestanovich új könyvében leírja, hogy az USA – 1890 óta a világ legtöbbet termelő országa – az előzetes elsáncolási, izolacionista politikával szemben hogyan bővítette globális befolyását. (S. S.: *Maximalist: America in the World from Truman to Obama*. Knopf, New York, 2014).
- 41 Mahathir Mohamad: *Regionalism, Globalism, and Spheres of Influence: ASEAN and the Challenge of Change into the 21st Century*. Institute of Southeast Asian Studies, Singapur, 1989.
- 42 Ankerl G.: Tolerance: Variation of the Concept According to Different Civilizations. *Democracy and Tolerance*. UNESCO, Párizs, 1995. 59–78. A. G.: *Coexisting Contemporary Civilizations: Arabo-Muslim, Bharati, Chinese, and Western*. INU Societal Research Series. Genf, INU Press, 2000, 530 o.
- 43 Ez olvasható a szingapúri kereskedelmi miniszterium 2012. novemberi nyilatkozatában, amikor országának a RCEP-ben való részvételét megindokolja.
- 44 Zbigniew Brzezinski kifejtette erre vonatkozó nézetét a *Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power* című könyvében (Basic Book, New York, 2012). Brzezinski Carter elnöknek volt tanácsadója, s a Rockefeller Trilateral [USA, Nyugat-Európa, Japán] Commission-hoz tartozott. 1950-ben az orosz-szovjet nacionalizmusról írta mestermunkáját a montreali McGill Egyetemen.